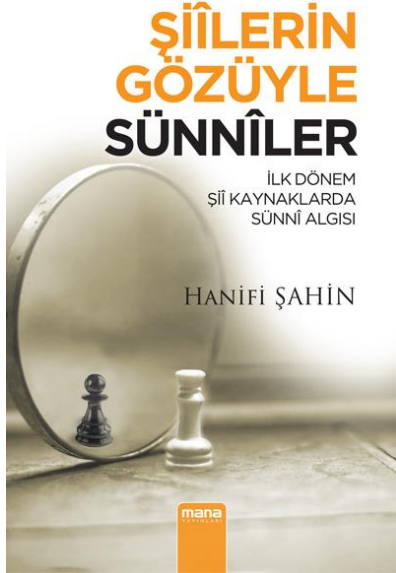

**ŞİİLERİN GÖZÜYLE SÜNNİLER:
İLK DÖNEM Şİİ KAYNAKLARDA SÜNNİ ALGISI**

Doç. Dr. Hanifi Şahin

Mana Yayınları, İstanbul 2016, 309 sayfa.

Edip YILMAZ*

Hiç şüphesiz İslam tarihinde ortaya çıkan en büyük problemlerden biri Şii-Sünni kutuplaşmasıdır. Söz konusu problemin kökenleri İslamın ilk yıllarına kadar dayanır ve on dört yüz yıllık tarih vetiresinde farklı dozajlarda da olsa varlığını canlı bir şekilde hissettirir. Her iki tarafın da bir diğerine bakışını sağlayan temel bir takım sabiteleri vardır. Söz konusu sabitelerin neler olduğu hususu meselenin bilimsel bir zeminde ele alınması bakımından son derece önem arz etmektedir. İşte burada tanıtımını yapacağımız eser, Şii düşüncenin zihinsel bir tomografisini çekmek sureti ile onların Sünnilere bakışlarını sağlayan temel bir takım parametreleri ortaya koymaktadır.

Metot konusunda ,“Günümüz İslam dünyasındaki mezhebi bölünmüşlüğü anlamak için yapılması gereken şey tarihi dışlamak ve reddetmek yerine, geçmişin izini sağlam temellerde eleştiriye tabi tutmak gerekir” diyerek kanaatini ifade eden yazar, geçmişini anlamak üzere nasıl bir metot takip edilmesi gerektiği hususunda bazı teklifler

* Arş. Gör. Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
edipyilmaz2568@gmail.com

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
10.10.2017	14.11.2017	30.12.2017

sunar. Bu teklifleri kısaca şöyle özetleyebiliriz: klasik Mezhepler Tarihi literatüründe telif edilen eserler genel itibariyle objektif olmaktan çok mezhep taassubu ile kaleme alınan eserler olmaları itibariyle daha sağlıklı bir neticeye ulaşmak için söz konusu eserler arasında çapraz okumaların yapılması bir zorunluluktur. Bu okumalar neticesinde elde edilen bulgular bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulmalı, “çok sebeplilik” ilkesine riayet edilerek “indirgemecilik”ten kaçınılmalıdır. Bununla beraber geçmiş tarihi, kullanılan kavramları ve bu kavramların kullanıldığı bağlamları da çok iyi bilmek gerekir. Aynı zamanda kavram analizlerine ve kavram analizlerinde kullanılan metotlara da mutlaka müracaat edilmelidir. Böylece bir kavramın ilk defa hangi kaynaklarda ve hangi bağlamlarda kime karşı kullanıldığı, tarihi süreç içerisinde bir dönüşüme uğrayıp uğramadığı, dönüşüme uğradıysa hangi zaman diliminde ve hangi olaylarla irtibatlı olarak dönüştüğü, şayet varsa muhataplarının buna nasıl bir tepki verdiği son derece önem arz eden hususlardır.

Peki, Şiiilerin Sünnilere bakışı neye göre tespit edilecektir? Bu soru, çalışmanın epistemolojik temellerini ve bilgi kaynaklarını gündeme taşır. Bu kaynaklara geçmeden önce yazarın, kaynak analizine dair yaklaşımlarına kısaca değinmek gerekirse şunları söyleyebiliriz: her şeyden önce zihniyetleri bize vasıtasız olarak sunan otobiyografiler, notlar, hatıralar ve diğer türden kaynaklar tespit edilmeli ve bu kaynaklar kritiğe tabi tutulmalıdır. Bu, iç ve dış kritik olmak üzere iki şekilde yapılmalıdır. Kaynakların dış kritiğinde sorun olmayabilir. Bu onların iç kritiğinde de sorun olmadığı anlamına gelmez. Kaynakların iç kritiği yapılırken metin sosyolojisinin verdiği verilerden de istifade edilmeli, süreç eksenli okumalar yapılarak isabetli çıkarsamalarda bulunmaya gayret gösterilmelidir. Ayrıca mezheplerde otorite veya büyük yazar olarak kabul edilen düşünürlerin mensup oldukları gruba dair verdikleri bilgiler akranlarına nispeten daha bilinçli olmaları hasebiyle göz önüne alınmalı diğer gruplara dair verdikleri bilgiler ise ihtiyatla karşılanmalıdır.

Yazar, Şiiilerin ilk dönem Sünni algısını tespit etmeye çalışırken modern dönemde yapılan bazı çalışmaların yanı sıra, daha çok gaybet öncesi ve gaybet sonrası dönemde Şii müelliflere ait eserleri kaynak olarak kullanmıştır. Gaybet öncesi dönemde: Fazl b. Şâzân (v.260)'ın *el-İzâh*; Himyerî (v.276)'nin *Kurbu'l-İsnad*; Saffâr (v.290)'ın *Besâiru'd-Derecât* adlı eserlerini; gaybet sonrası dönemde ise: Süleyman b. Kays (v.276)'ın *Kitab-u Kays b. Süleyman el-Hilâlî*; Kutubu'l-Erbaa olarak isimlendirilen: Küleyni (v. 329)'nin *el-Kafi fi ilmi'd-Din*;

Şeyh Saduk (381)'un *Men la Yehduruhu'l-Fakih*; Şeyhu't-Taife et-Tusi (460)'nin *Tehzibu'l-Ahkam* ve Tusi'nin *el-İstibsâr fî mâ Uhtulife mine'l-Ahbar* adlı eserleri esas almıştır.

Kavramsal çerçeveye kısaca değinecek olursak şunları söyleyebiliriz: Yazarın da ifade ettiği gibi farklılaşma süreci yaşanmadan önce Şia için kullanılan kavramların kapsamının netleşmediği gözüküyor. Bu dönemde birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar arasında Şia, Râfiziyye, İsnâaşeriyye, Kataiyye, Ashabuna, Şiatuna/eş-Şia, et-Tâife, el-Mezheb kavramlarını örnek olarak zikredebiliriz. Ancak araştırmanın zamansal sınırını teşkil eden H. IV. ve V. asırlara gelindiğinde hedef kitle olan İmamiyye Şia'sı için kullanılan kavramların kapsamının netleştiği söylenebilir. Zira bu süreçte on iki imam tamamlanmış, inanç ve ibadet esasları teşekkül etmiştir. Artık bu dönemden sonra on iki imamı kabul ettiklerinden dolayı İsnâaşeriyye, Cafer-i Sadık'ın fihhi görüşlerini benimsediklerinden dolayı da Caferiyye olarak isimlendirilmişleridir.

Araştırmada Sünnilik "Şii olmayan tüm Sünni ekoller" olarak kullanılmıştır. Bunun sebebi ise araştırmada da ortaya konduğu gibi Şiiler, Sünnileri eleştirirken genellemeci bir yaklaşım sergilemekte ve herhangi bir ayırım gözetmemektedirler. Ayrıca Sünnileri ifade etmek için kullanılan üç kavram dikkat çekmektedir. Bunlar: amme, ehlü'l-hilaf ve nâsibe kavramlarıdır. Amme kavramı daha çok Hanbeliler, Nasibe kavramı daha çok Emeviler ve Hariciler için kullanılırken, Ehlü-Hilaf kavramı ise tüm Sünniler için kullanılmaktadır.

"Şia ve Tarih" başlığını taşıyan **birinci bölüm**, yazar tarafından üç alt başlığa ayrılmıştır. Birinci alt başlıkta Şia'nın tarih anlayışını ele alan yazar; genel anlamda İslam düşüncesinin, özel anlamda ise Şia'nın tarih anlayışındaki bir takım handikapları dile getirir. Hemen akabinde bu handikapları aşmanın gerekli olduğunu ifade ederek objektif bir tarih anlayışının ortaya konması ve geliştirilmesi için bazı teklifler sunar. Bunun yanı sıra Şia'nın tarih anlayışını oluşturan kavram ve olayların da detaylı bir analizini yapar. İkinci alt başlıkta H.VI. ve V. yüz yıllardaki İslam toplumunun genel bir panoramasını çizen yazar, bu dönemde hüküm süren devletler ve bu devletlerin yayıldıkları bölgeler hakkında bilgiler verir. Üçüncü alt başlıkta ise gaybet öncesi (329) dönemde nasıl bir Sünni algısının var olduğunu tespit etmeye çalışır. Bu algıyı tespit etmeye çalışırken de yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Fazl b. Şazan, Himyeri ve Saffar'ın eserlerine dayanarak tespitlerde bulunur.

Şia'nın tarih anlayışına gelince, Sünnilik için de söz konusu olmakla beraber Şia'da daha baskın olan kurgusal tarih anlayışı, tarihi olayları kendi beklentileri dahilinde yorumlamaya daha müsait bir zemin sağlar. Aynı zamanda kendini Hz. Peygambere nispet etmekle de muhaliflerine karşı genetik bir üstünlük sağlamayı hedefler. Tarihin ideolojiye en müsait alan olduğu da göz önüne alındığında kendi gayelerine hizmet edecek her türlü veriyi enstürüman olarak kullanır. Tarihe tümelci bir şekilde yaklaşan Şia, tarihi olayları anlamak yerine onlara anlam yükleyerek kendi öğretilerini doğrulayıcı bir kaynak olarak görür.

Yazarın da ifade ettiği gibi Şia'nın tarih anlayışının oluşmasında bazı temel kavramlar ve olaylar vardır. Bu kavramların başında imamet gelir. Şia'nın imamet anlayışı onların vahiy, peygamberlik, hadis, fıkıf ve kelam gibi dini alanı şekillendirmenin yanı sıra siyasi ve tarihi olaylara bakışlarını da belirleyen en temel sabitelerdendir. Diyebiliriz ki Şii düşüncede tarih, imamet nazariyesi etrafında yeniden inşa edilmiş ideolojik ve politik bir tarihtir. Böyle bir tarih anlayışını mitolojik unsurlarla da bezemek tarihin geriye doğru işlemlerini kaçınılmaz kılar. Bu da mitolojik ve ideolojik unsurların gerçek tarihin yerini almasıyla sonuçlanır.

Öte yandan Şiilik'te tarih algısı ile dini bilgi (hatta dini ritüeller) arasında sıkı bir ilişki vardır. Bunun en basit örneğini Şia'nın Ali'yi merkeze alarak oluşturduğu ilk dönem tarihinde görmek mümkündür. Şia, İmametin Ali'nin hakkı olduğu ilkesinden hareketle kırtas hadisesinden başlamak üzere beni Sakife'de yaşanan iktidar mücadelesi ile Cemel ve Siffin'de yaşanan olayların hepsini dini minvalde yorumlayarak, Ali'nin karşısında yer alan sahabelerin tamamının vermiş olduğu kararları dinden uzaklaşma olarak kabul etmiş, onları zulmü desteklemekle suçlamış ve itibarsızlaştırmıştır. Dolayısıyla Hz. Ali'yi desteklemeyi hakikatin ölçütü olarak kabul eden Şia, Ali taraftarı ve Ali karşıtları gibi iki zıt kutup yaratarak kimlik inşası yoluna gitmiştir. Kendilerini merkeze alarak Ali karşıtlarının tamamını "dışsallaştırma"yı hedefleyen Şia, bu dışsallaştırmayı destekleyen bir takım söylemler geliştirmiştir. Ömer ve Ebu Bekir'in hilafetini kabul etmeme, sahabeye olmayacak yakıştırmalarda bulunma, nefretlerini camilerde dillendirme ve duvarlara yazma gibi durumları buna örnek olarak zikredebiliriz.

Şii kimliğin oluşum sürecinde Kerbela gibi tarihte yaşanan matemlerin de etkisi büyüktür. Varlığını acılar üzerine temellendiren Şiilik, tarihten seçtiği Kerbela gibi trajik olayları günümüze taşıyarak

kitlelerin zihinlerinde “yas psikolojisi” oluşturmayı hedeflemektedir. Acıların din dili ile aktarılması ve ritüel haline getirilerek periyodik olarak tekrarlanması Şii bilincini diri tutmayı sağlayan en büyük sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi olayların gelişi güzel, belli hedefler doğrultusunda, zamandan ve mekandan bağımsız olarak ele alınması yazarı haklı olarak şu kanaate sevk etmiştir:

Şii düşüncesinde geliştirilen tarih telakkisi zioncu bir tarih telakkisine benzetilebilir. Yahudi ve Hıristiyan tarih anlayışlarında görülen ve tarihin akışı üzerinde yoğun bir baskı uygulamayı öngören bu teolojik ilkenin özelliği, dünyanın neresine gidilirse gidilsin tarihin sizi bir yere doğru yönlendirdiği düşüncesi ve sizin de bu kolektif amaca doğru tarihin şartlarını zorlamamanızdır. Tarih nereye doğru akarsa aksın, siz onu ileride tekrarlayacak bir eskatolojinin hizmetine sokarsınız. Bu çerçevede zioncu bir tarih telakkisi, netice itibarıyla kutsal kitaba yapılandırılmış bir yorumdur. Bu yorum, mekânı ve zamanı içselleştirilemeyen bir yabancılaşma olarak algılanmayı sağlar.

Öte yandan h. IV ve V. yüz yıllarda İslam toplumunun genel durumuna bakıldığı zaman, H. III. yüz yılda Abbasilerin zayıflamasıyla beraber Samaniler, Safeviler, Karmatiler, Hamdaniler ve Tahiriler gibi küçük devletçiklerin kurulduğu görülmektedir. Dördüncü ve beşinci yüz yıllara gelindiğinde ise Mağrip’te Emeviler, Kuzey Afrika’da Fatımiler ve Bağdat’ta ise Abbasilerin hakimiyet sürdürdüklerini görüyoruz. Abbasilerin zayıflaması ve iç politikaları ile uğraşmasını fırsat bilen Şiiiler, özellikle Fars ve Horasan bölgesine gönderdikleri dailer aracılığı ile bu bölgede yayılma fırsatını bulmuşlar ve IV. Asırda Fatımiler ve Karmatiler şeklinde iki devlet kurmayı başarmışlardır.

Yazarın da ifade ettiği gibi bu dönemde kurulan devletler içerisinde, Sünni-Şii ilişkilerin takip edilmesi bakımından en dikkat çekici devlet Büveyhilerdir. Şii karaktere sahip Büveyhilerin ortaya çıkması, Sünni Abbasi iktidarı için bir yıkım olurken aynı zamanda Şii liğin çevreden merkeze taşınarak otoriteye ortak olmasına yol açmıştır. Bu bakım Şiiilerin hilafet merkezi Bağdat’ı ele geçirmesi tam bir kırılma noktasını teşkil etmektedir. Bir asır boyunca varlıklarını sürdüren Büveyhiler’in yanı sıra Bağdat’ın batısında yer alan Mısır ve Suriye gibi son derece önemli topraklarda Fatımiler ve farklı tonlarda da olsa Şii devletçiklerin varlığı söz konusuydu. Gerek Fatımiler gerek Büveyhiler döneminde olsun uzun bir aradan sonra iktidar tecrübesi yaşayan Şiiilik bir öz güven süreci yaşadı ve bu dönemde sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda gelişmeler katetti. Tekrar ifade etmek gerekir ki bu süreçlerin yaşanmasında Abbasi iktidarının zayıflaması son derece etkin rol oynamıştır. Daha sonraki süreçlerde Sünniliği

savunan Gazneliler ve Selçukluların kurulmasıyla Şiilik inkıraza uğrarken, Sünnilik yeniden yükselişe geçmiştir.

Yazar, gaybet öncesi dönemde Sünni algıyı Himyeri, Fazl b. Şâzân ve Saffâr'ın eserlerine dayanarak tespit etmeye çalışmaktadır. Söz konusu algı imamet meselesi, sahabe algısı ve Sünnilere yönelik eleştiriler ve onların tutarsızlıklarından oluşuyor. İlk dönem Şii kaynaklarına göre imamet aslında Ali'nin hakkı olmakla beraber Ebu Bekir, Ömer ve Osman tarafından gasp edilmiştir. Sünniler ise bu duruma tepki göstermek yerine tabiri caizse kılıf uydurma yolunu seçmişlerdir. Ali'nin yanında yer almayan sahabeler üzerinden Sünni algıyı eleştiren Şiilere göre sahabeler adeta entrika peşindedirler. Söz gelimi sünnilerin Ebu Bekir'in imameti için delil getirdikleri namaz kıldırma hadisesinin aslında onun imametine delil olamayacağını iddia etmektedirler. Zira bu Aişe'nin bir oyunundan ibarettir. İşin aslı babasının halife olmasını isteyen Aişe, Hz. Peygambere onu imam olarak tayin etmesini telkin etmesinden ibarettir. Ayrıca Ebu Bekir'in imam olarak namaz kıldırması onun halife olduğu anlamına gelmez. Zira günahkar dahi olsa herkesin arkasında namaz kılınabileceği ilkesinden hareketle Haccac'ın arkasında kılınan namazla Ebu Bekir'in arkasında kılınan namaz arasında mahiyet bakımından bir fark yoktur ve bu ilzam edici bir durum değildir.

Yazarın, İbn Şazan ve Saffar'dan aktardığı bilgilere gaybet öncesi dönemde Sünni düşünceye yöneltilecek bazı eleştirileri şu şekilde sıralayabiliriz:

Öncelikle Sünnilerin nübüvvetin Hz. İbrahim'in soyuna verilmesini lütuf olarak kabul ederken, imametın Ehl-i Beyt'e verilmesini lütuf olarak kabul etmemeleri bir çelişkidir. Haricilerin bir adeti olan Rey'e göre hüküm vermeleri de bir bid'attır. Her şeyin ilminin kendisinde saklı olduğu imama başvurmak yerine reye başvurmak şeytan işidir. Ayrıca onlara göre sünnilerin sevad-ı azam dedikleri çoğunluğa göre hüküm vermeleri de son derece yanlış bir tutumdur. Çünkü her zaman çoğunluğun tercihi doğruyu zorunlu kılmadığı gibi Kur'an'da azınlıklar övülmüştür. Sünnilerin sahabeyi bilgi kaynağı olarak kabul etmeleri daha problemlidir. Zira onlar Osman katledilirken ona yardım etmedikleri gibi Ali'nin haklı mücadelesinde de onun yanında yer almadılar. Bütün bunlar bir yana Kerbela'da ehl-i beyt şehit edilirken onları savunmadılar. Sünnilerin metot olarak tutarsızlıklarının diğer bir örneği de, onlar Ebu Bekir'in zekat vermeyenlere karşı savaşmasını cihat olarak telakki edip desteklerken,

Ali'nin Şam vergilerini vermeyen Muaviye'ye savaşmasını desteklememeleri ve cihat olarak isimlendirmemeleridir. Onlara göre Sünniler; emaneti değiştiren, Kur'an'ı tahrif eden ve Ehl-i Beyt'in ölümüne göz yuman insanlardır. Yine onlara göre Sünniler, zerre kadar dahi günahı olsa, Ali'yi Ebu Bekir ve Osman'a üstün tutan kimsenin müşrik olduğuna ittifak ittifak etmişlerdir.

“Şii Düşüncede Sünni Algısının Dayandığı Ana Temalar” başlığını taşıyan **ikinci bölümde** yazar, bu temaları; dini temalar, mezhebi temalar ve mitolojik temalar olmak üzere üç alt başlık halinde ele alır. Dini temalar içerisinde; Kur'an, peygamber ve hadis-sünnet algısını ele alırken, mezhebi temalar içerisinde; farklılaşma aracı olarak imamet-velayet algısı ile Şii düşünce ve epistemolojik üstünlük anlayışını ele alır. Mitolojik temalar içerisinde ise; Ali ve diğer imamların yaratılışı ile kadim kültürlerin şii düşünce üzerindeki etkisine değinir.

İlk olarak Kur'an algısına değinecek olursak, Ehl-i Sünnetin hadis ve tefsir kaynaklarında Kur'an'ın ilk dönemde cem ve tertibiyle ilgili çelişkili ifadelerin yer alması, tahrif konusunda Şia'nın Sünnileri suçlamasına imkan tanımıştır. Fazl b. Şazan, Ebu Bekir döneminde cem edilen Kur'an'ın eksik olduğu ve Hz. Peygamber döneminde var olan bazı ayetlerin Kur'an'da yer olmadığını iddia ederek daha ilk dönemden itibaren tahrif meselesini gündeme getirmiştir. Sünnilere göre ise Şia'nın Kur'an'da tahrif olduğunu iddia etmelerinin sebebi kendi imamet ve velayet düşüncelerini dinin içerisine yerleştirmektir. Ancak sonraki süreçlerde tahrif meselesini daha çok dillendiren Şia'nın aşırı/gulat kolları olmakla beraber, meseleyi tüm şiaya teşmil etmek bazı sakıncaları beraberinde getirmektedir. Mesela H. IV. asra gelindiğinde Şeyh Saduk (381), Şeyh Müfid (414), Şerif Murtâzâ (436), Cafer et-Tûsî (460) ve Ebu Ali et-Tabersî (548) gibi Şii alimler Kur'an'da tahrif olduğunu kesin bir dille reddetmektedirler. Bununla beraber ilk dönem Şiilerinin Kur'an'la beraber zikrettikleri, *Mushaf-ı Ali*, *Mushaf-ı Fatıma* ve *Cifr* gibi Kur'an dışında diğer bazı kaynaklar da vardır. Bu kaynaklar içerisinde Mushaf-ı Ali'nin, Hz. Peygamberin ilmüne karşılık gelip içinde helal-haram her şeyin bilgisinin var olduğuna; Mushaf-ı Fatıma, mevcut Kur'an'ın üç misli büyüklükte olup Kur'an'da tek bir harfin dahi yer almadığına; Cifr denilen ilim kaynağı ise gelmiş geçmiş bütün ulemanın ve peygamberlerin bilgisini kapsadığına inanılmaktadır. Bu kaynakların bilgisinin imamların yanında olduğu iddiasıyla “Ehl-i Beyt'in ilmin merkezidir” düşüncesini yerleştirmek olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Peygamber algısına gelince, ilk dönem Şii kaynaklarda nebi, resul, imam ve hüccet kavramları arasında her ne kadar nüanslar olsa da bilgi kaynağı, derece ve mahiyet bakımından sıkı bir ilişki hatta benzerlik vardır. Nisa suresinde geçen ulu'l-emr'e itaatten kastedilenin imamlar olduğunu iddia eden Şia'ya göre, nasıl ki peygamberler derece bakımından bir birinden üstün olmasına rağmen nübüvette eşit ise vasiler/imamlar da aynı şekilde nebilerle eşittir. Şeyh Saduk'a göre nebiler ve vasiler arasındaki benzerlikten rahatsız olmamak gerekir. Çünkü bu benzetmeyi bizzat Hz. Peygamber yapmıştır. "Ali'nin bendeki konumu Harun'un Musa'ya olan konumu gibidir. Ancak benden sonra nebi yoktur" ifadesiyle ortaya koymuştur. Böylece imamet, nübüvetin devamı olarak gören ve imamet meselesini nübüvet bahsi içerisinde ele alan Şia, imamlara farklı bir bilgi kaynağı sağlamanın yanı sıra Sünnilerden farklı bir sünnet anlayışını ortaya koydular.

Şiilerin, sünnet-hadis anlayışları ise Sünnilerinkinden farklılık arz etmektedir. Büveyhiler döneminde yaşayan alimler tarafından sistematikleştirilerek günümüze gelen Sünnet-hadis literatürü, Ali'nin üstünlüğünü ortaya koymak ve kendi teolojilerinin gerçekliğini ispatlamak üzere en çok baş vurdukları kaynaktır. Şii sünnet-hadis külliyyatının en önemli kaynağı ise Hz. Ali'ye ait olan, helal-haram her şeyin bilgisinin içinde yazılı olduğu ve bizzat Ali tarafından yazıldığı iddia edilen Ali Sahifesi'dir. Ayrıca Şiilere göre 'sünnet', Hz. Peygamber'den ve masum imamlardan sadır olan söz, fiil ve takrirlerdir. 'Hadis' ise bu söz fiil ve takrirlerin hikaye edilmesidir. Sünnilere göre Hz. Peygamber'in vefatıyla kesilen vahiy, Şiilere göre Gaybet-i Kübra (329)'ya kadar devam etmektedir. Böylece Gaybet'e kadar yaşayan bütün imamların söz, fiil ve takrirleri hadis olarak kabul edilmektedir.

Yazar, Şii düşüncede Sünni algısının dayandığı mezhebi temaları tespit etmeye çalışırken konuyu iki alt başlık halinde ele alır. Bunlar: farklılaşma aracı olarak imamet-velayet algısı ile Şii düşünce ve epistemik üstünlük iddiası'dır.

İmamet-velayet algısından bahsetmeden önce şunu itiraf etmek gerekir ki bu başlık altında verilen son derece zengin malumatı kısaca ifade etmek veya tanıtmak imkansızdır. Bununla beraber bir tanım yazısının vermiş olduğu imkanlar çerçevesinde meseleyi kısaca değerlendirmekte fayda görüyoruz.

Şia'nın inanç esaslarından birini teşkil eden imamet, aynı zamanda onları diğer fırkalardan ayıran/ayırıştırın en önemli ilkedir. Şia için imamet, bir kavram olmaktan ziyade onlar için adeta ontolojik bir gerçektir. Bu kadar mühim olmasından dolayıdır ki insanların

tercihlerine bırakılmayacak kadar değerli olan imamet, ancak nass ve tayinle olur. İnsanlar kendi tercihleriyle masum birini imam olarak seçemeyecekleri gibi seçmeye teşebbüs etmeleri de Allah'a ve rasulüne itiraz etmek demektir. Ayrıca peygamberlik nasıl bir lütuf ise imamet de aynı şekilde lütuftur. İmamlar, Allah'ın kullara açılan kapılarıdır. Onlar olmasa Allah bilinemez ve tanınmaz. Allah, kullarına olan engin rahmetinden dolayı onlara hüccet olarak imamları göndermiştir. İmamlar "kayyumu'l-Kur'an"dırlar. Zira Kur'an, felsefe, kelam ve cedel tarzı ilimlerle anlaşılacak bir kitap değildir. Onun anlaşılması için tevile gerek vardır. Tevili yapabilecek olan da bütün peygamberlerin ilmine varis olan ve bütün ilimleri kuşanan masum imamlardır.

Ayrıca dini tahrif olmaktan da kurtaran da kitap değil imamlardır. Şayet dini tahrif olmaktan kurtaran kitaplar olsaydı Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi önceki dinler tahrif olmazdı. Onların tahrif olmasının sebebi imamlarının olmayışındır. Kuleyni'ye göre imametın gerkeliliğini tartışma konusu yapmak bile son derece gereksizdir. Zira imam, Allah'ın yer yüzündeki halifesi ve bütün peygamberlerin mirasçısıdır. Vücutta kalbin fonksiyonu ne kadar önemli ise beşeriyet için de imamların olması o kadar önemlidir. Şeyh Saduk'a göre ise Allah, alemleri yaratmadan önce imamı yaratmıştır¹. Zira insanlığa rehber olacak bir imam yaratmadan alemleri yaratmak, Allah'a zulüm isnat etmek olur ki bu da imkansızdır. Ayrıca Şeyh Saduk, imametın gerkeliliğini ortaya koymak üzere kul-Allah ilişkisini şu ifade eder:

Ya peygamberden sonra gelen insanlardan sorumluluk kaldırılmalı,

Ya da insanlar başkalarına ihtiyaç duymayacak şekilde peygamberlerle aynı seviyede bilgi sahibi olmalı

Veya da onlara doğru yolu gösterecek bir imam gönderilmeli.

Yazarın da ifade ettiği gibi Şia'nın, teolojisini imamet eksenini üzerine kurması kurtuluş ögesi ile yakından ilişkilidir. Böylece kendisini merkeze konumlandırarak hak-batıl ayrımı çerçevesinde "ötekiler" oluşturmak suretiyle kendilerini "fırka-i naciye", geriye kalan diğer grupların tamamını ise "fırka-i dalle" olarak isimlendirme yoluna gitmişlerdir. Daha sonra da "seçkinlik" tavrını grup üyelerine aşilayarak kendilerini hakikatin mutlak temsilcileri olarak görmüşler ve bu anlayışlarını destekleyen hadisler de uydurarak gayeleri doğrultusunda kullanmışlardır. Söz konusu hadislerin matuf olduğu iki gayeden biri

¹ Burada Hz. Adem'in yaratılışı kastedilmektedir.

sahabeleri devre dışı bırakmak iken diğer gayesi ise Şii olmayanları dışlayarak ötekileştirmektir.

İmamet bahsini bitirmeden önce, imameti kabul etmeyenlere verilen farklı hükümlere de kısaca değinmek istiyoruz. İmameti kabul edip etmeme ilk dönemlerde dinin bir şartı olarak kabul edilirken sonraki süreçlerde mezhebin bir şartı olarak kabul edilmeye başlandı. Söz gelimi Şehid-i Sani (966)'ye göre Ali'nin velayetini inkar eden kişi puta tapan kişiye benzemektedir. *Ehl-ü Hilaf*'ın (sünnilerin) Müslüman olarak sunulması ahkâmın uygulanmasına yönelik bir durumdur. Yoksa onlar gerçekten Müslüman oldukları için bu şekilde sunuluyor değildir. Yine ona göre Sünnilerin ebedi olarak cehennemde kalacaklarına dair icma vardır. Şehid-i Sani'nin verdiği bu hükmün yanı sıra imameti kabul etmeyenlere yönelik verilen üç farklı hüküm daha vardır. Bunlar: Ebediyen cehennemde kalacağı, yandıktan sonra cennete gireceği ve cehennemden çıktıktan sonra hak edecek sevabı olmadığından dolayı cennete giremeyecekleri. Bununla beraber imameti inkar etmenin dinden çıkmayı gerektirmeyeceğini ifade eden çağdaş şii yazarlar da vardır. Bunların arasında Kâşifu'l-Gıta (1954) ve Muhsin Emin'in isimlerini zikredebiliriz.

Mezhebi temaların ikinci alt başlığını oluşturan Şii düşünce ve epistemik üstünlük iddiasına dair de kısaca değinecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Yazarın da haklı olarak ifade ettiği gibi epistemik üstünlük iddiası ile imametın nassa tayini arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Zira nassa tayin meselesi imamın herkeste olmayan bir bilgiye sahip olduğu anlayışının da temelini oluşturmaktadır. Şii düşünceye göre imamların bilgisinin üç farklı boyutu vardır. Bunlar: "geçmiş boyut", "gelecek boyut" ve "meydana gelme boyutu"dur. Geçmiş imamlara açıklanmıştır. Gelecek, imamlar için yazılmıştır. Meydana gelenler ise kalbe gelen ilhamlar ve kulaklara yapılan telkinler şeklindedir. Bu, imamların en üst bilgisidir. İmamların bilgi kaynakları ise Rasulullah ve Hz. Ali'den miras kalmıştır. Onların bilgilerinin sınırları yoktur. geçmişi ve geleceği bilirler. İmamlar bilgi bakımından diğer bütün peygamberlerden üstündür. Bunu bizzat Cafer es-Sadık şu şekilde dile getirmiştir: "şayet Musa ile Hızır'ın yanında olsaydım onlara kendilerinden daha çok bilgili olduğumu söylerdim".

İmamların sahip oldukları epistemik durumu "*bilgilerin kaynakları*" ve "*bilgilerin tabiatı ve sınırları*" şeklinde iki grupta toplamanın mümkün olacağını ifade eden yazar, bilgilerinin kaynakları olarak şu dört maddeyi sayar:

- Bir önceki imamdan nakil yoluyla edinilen bilgi
- Veraset yoluyla kazanılan bilgi
- İçeriği sadece imamlarca bilinen kitaplardan edinilen bilgi
- Meleklerle temasla edinilen bilgi

En sonda zikredilen bilgi türüne ilham da denildiği gibi bunu alan kişiye de “*müfehhem*” veya “*muhaddes*” denir.

Bilgilerinin tabiatı ve sınırlarına dair de şunları zikreder:

- Bütün hayvanların ve bitkilerin dillerinin bilgisi
- Gelecekte olan bütün hadiselerin bilgisi
- İnsanların zihinlerinde ve kalplerinde olan her şeyin bilgisi

İkinci bölümde, Şii düşüncede Sünni algısının dayandığı ana temaları ele alan yazar, dini ve mezhebi temaları ele aldıktan sonra üçüncü tema olarak mitolojik temaları konu edinir. Bu alt başlık içerisinde mitolojik bir imam imgesi olarak Ali ve imamların yaratılışı ile Şii düşüncede kadim kültürlerin etkisini ele alır. Mitolojik unsurların Şiilere aynı topraklarda yaşayan önceki medeniyetlerden miras kaldığını ifade eden yazar, bu unsurların şii düşünce üzerinde derin etkisinin olduğuna inanır. İmamların yaratılışı veya Ali ile Fatıma'nın evliliğiyle ilgili oluşturulan çok sayıda mitolojik temaya bakıldığında bu etkilerin izleri açıkça görülür. Ayrıca oluşturulan bu mitosların gerçekliğinden ziyade onlarla ne yapılmak istendiği daha önemlidir. İmamların mitolojik unsurlarla bezenen, olağanüstü ve kusursuz yaratılışları ile hedeflenen, Şia'nın diğer gruplara karşı olan üstünlük mücadelesinin ve hak üzere olduklarının bir gayretidir diyebiliriz.

Son olarak kadim kültürlerin Şii düşünce üzerindeki etkisine değinecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Farslılar, her ne kadar islami kabul etseler de Müslüman olmalarının önceki geleneklerini yaşatmaya engel olmadığına inanmış ve geleneklerini İslam'la yoğurarak yaşatmışlardır. Örneğin, imamlarla Mezopotamya'daki yöneticiler arasında ciddi benzerlikler vardır. Farslardaki Tanrı-Kral anlayışı (ki babadan oğla geçer) Şiilerce imamet nazariyesi olarak devam ettirilmiştir. Eski Fars imparatorluğunda Şah, devletin birinci rüknü idi. Mısır Firavunu gibi tanrı olmasa da alalade sıradan bir insan da değildi. O gücünü Ahuramaz'dan alan sınırsız bir yetkiye sahipti. Tanrının soyundan geldiğine inanılan şahlar, eski İran kültüründe henüz anne karnında iken, kusursuz bir şekilde tarif edilip övgü dolu şiirler yazılır ve hata işlemeyen varlıklar olarak görülüyordu. Aynı zamanda aslan gibi güçlü hayvanlara benzetilerek onlar tarafından korunduğuna inanılıyordu. Aynı düşünce

Ali'nin aslana benzetilmesi ve gaybette olan imamın aslanlar tarafından korunması anlayışında da görülür.

Ayrıca eski Pers kültürünün yanı sıra Hint, Yunan ve Yemenliler gibi farklı medeniyetlerin de Şii düşünce üzerindeki etkilerini görmek mümkündür. Söz gelimi, Yarı Tanrı-Kral anlayışının Şia'ya aksetmesinde Yemenli Arapların rolü önemlidir. Güney Arabistan bölgesinde yaşayan bu Araplarda yönetimin nesilden nesle geçtiği anlayışı hakimdi ve bu anlayış aynı şekilde Şii düşüncede de muhafaza edilmiştir. Ayrıca Fazlur Rahman'ın da ifade ettiği gibi Şii düşünce, sadece eski Pers kültürü ile yetinmeyerek bazı gnostik düşünceleri de kendi bünyesine katmıştır. İmam'ın yanılmazlığı ilkesi ve yine imamın alimi mutlak olması gerektiği fikrini bunlara örnek olarak gösterebiliriz.

Kitabın **üçüncü bölümünde** ise yazar, "Şii Düşüncede Sünni Algısının İnşa Süreçleri"ni şu başlıklar altında ele alıyor: "Şia ve Kurtuluşçu Dil", "Zihniyet-Kavram İlişkisi", "Kavramlar Üzerinden Sünni algısı", "Sahabe ve Ehlü'r-Rey Üzerinden Sünni algısı", "Ebu Hanife ve Rey Karşıtlığı: Otoritenin Ehl-i Beyt'e Tahsisi".

Söz konusu süreçleri kısaca şu şekilde ele alabiliriz:

Burada sorulması gereken ilk soru nasıl bir kurtuluşçu dil inşa edilerek Sünnilere dönük algının oluşturulmasına zemin hazırlanmış olduğu ve inşa edilen bu kurtuluşçu dilin temel dayanaklarının neler olduğudur? Bakıldığı zaman bu konuda üretilen bazı rivayetler başta olmak üzere, Kur'an ayetlerine yüklenilen bir takım batını yorumlar ve prensip olarak "Sünnilere muhalefet" tavrının etkili olduğunu söyleyebiliriz. İnşa edilen kurtuluşçu dilin arka planında yatan temel esas şudur: İmamlar tanrı tarafında özel maddelerden yaratılmış üstün varlıklar olduklarına göre onlara müntesip olanların da diğer insanlara nisbeten daha üstün olmaları gerekir. Onlar bu bakış açısını destekleyen bir çok rivayet üreterek hadis literatürlerine yerleştirmişlerdir.² Bu rivayetlere göre Şiiiler çok ibadet edip oruç tutan "Ehl-i Zühd ve'l-İbade" olarak tanımlanırlar. Onlara göre imamlar mahluk içerisinde, Şiiiler ise ümmet içerisinde insanların en hayırlısıdır. Onların bu üstünlükleri imamları tanımaktan geçer. Yine rivayetlere göre onlar, meleklerden de üstün kişilerdir. Hz. peygamber, Sad suresi 75. ayette geçen "üstün kişiler"i kendisi, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olarak açıklamıştır. Adem yaratılmadan bin yıl önce onlar yaratılmışlardır. Allah, meleklerle secde etmeyi emretmiş ancak onlara

² Söz konusu hadisler için kitabın 159,160 ve sonrasına bakınız.

emretmemiştir. İblis secde etmeyince Allah, “kibirlendin mi yoksa kendini büyüklerden mi saydın?” derken, buradaki “büyükler”den kastın kendileri olduğu şeklinde yorumlamışlardır.

Kurtuluşçu dilin inşasında kullanılan Kur’an ayetlerine gelince bu konudaki bazı ayetleri örnek olarak verebiliriz. Zümer Suresi 9. ayette geçen “bilenler”den kastın Şiiler, “bilmeyenler”den kastın ise diğer insanlar olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca onlar Kur’an’da geçen “akıl sahibi” kişilerden kastın kendileri olduklarını iddia etmişlerdir.

Yazara göre kurtuluşçu dilin inşasında “Sünnilere muhalefet” temel bir esas olarak kabul edilir. Buna göre her konuda Sünnilere muhalefet seçkin tavrın oluşmasında önemli bir etkidir. Söz gelimi Sünniler yemeğe tuz ile başlıyorsa, sirke ile başlanmalıdır. Onlara göre Sünnilerin amelleri Yahudi ve Hıristiyanların amelleri ile denk kabul edilir. Ayrıca Sünnilere muhalefet prensibi rivayetler arasındaki çelişkilerde de bir kriter olarak kabul edilir. Bir konuda iki çelişkili haber varsa, bu haberler Amme (Sünniler)’nin haberlerine arz edilerek, onlarınki ile çelişen rivayet kabul edilir.

“Zihniyet-Kavram İlişkisi” olarak isimlendirilen ikinci alt başlıkta yazar, mezhepler tarafından ihdas edilen kavramların, müntesiplerin zihniyetlerin oluşumundaki rolüne işaret eder. Mezhepler tarihi alanında yazılan eserlerin bu anlamda ciddi bir boşluğu doldurduğuna ve bir yandan müntesiplerinin algı dünyasını inşa ederken diğer yandan “öteki” olarak kabul edilen gruplar oluşturduğuna ve bu grupların haktan saptıklarına işaret eder. Bu suretle hak üzere olduğunu iddia eden “biz” ile, batıl üzere olduğu kabul edilen “onlar” olmak üzere iki muhalif grup inşa edilmek suretiyle, “onlar” kategorik olarak mücadele edilmesi gereken kişiler olarak sunulur.

Ayrıca yazar, “bir mezhebin diğer mezhebe dönük algısının ne önemi olabilir?” sorusuna karşılık şunları söyler: Bir mezhebin diğer mezhebe karşı salt algısının bir anlamı olmayabilir. Ancak kavramlar yoluyla inşa edilen bu algı nesnelleştğinde problemler ortaya çıkar. Yani teoriden pratiğe aktarıldığı zaman algının sonuçları görülür. Bu açıdan Şiilerin, Sünnileri ifade etmek üzere kullandıkları kavramlar, Şii zihnin dışı vurumu olarak kabul edilebilir.

Burada yazar, özellikle Mezhepler Tarihi açısından son derece önem arz eden Kavram-Zihniyet ilişkisini ortaya koyduktan sonra, bir sonraki bölümde kavramlar üzerinden nasıl bir Sünni algısının oluştuğuna işaret eder.

İfade etmek gerekir ki her mezhebin kendi zihin dünyasını tanımlayan, düşünce sistemini ortaya koyan bir takım kavramları/kelimeleri vardır. Bu kavramlara içinde bulunulan sosyal ve siyasal durumlara paralel olarak yeni anlamlar yüklenir. Yüklenen anlamlar, zaman geçtikçe sosyal, siyasal, ekonomik ve fikri gelişmelere paralel olarak değişir, yeni anlamlar kazanır veya tamamen ortadan kalkar. Ayrıca bu kavramlara yüklenen anlamlar mezhepten mezhebe farklılık gösterdiği gibi, aynı mezhepte dahi farklı yorumlara mahal olabilir. Ancak tartışma zemininin objektif bir boyut kazanabilmesi için söz konusu kavramların ilk kullanıldıkları dönemde neyi ifade ettiklerinin tespiti son derece önem arz etmektedir. Bununla beraber tarihi süreç içerisinde kullanılan kavramların anlam kaymasına veya daralmasına uğrayıp uğramadığı gibi hususlara da dikkat edilmelidir. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Mezhepler Tarihi literatüründe kullanılan kavramların hicri üçüncü ve dördüncü yüzyıllara kadar tam olarak oturmamış olmasıdır. Bu ise kimi zaman düşüncelerin toptancı veya anonim bir şekilde sunulması problemini beraberinde getirmektedir.

Şimdi burada Şiiilerin, Sünnileri ifade etmek üzere kullandıkları kavramlardan beş tanesini kısaca zikredebiliriz. Bu kavramlardan ilki "Ehlü'l-Hilaf" kavramıdır. Bu kavram "Ehlü'l-İman"ın zıt anlamı olarak kullanılır. Ehlü'l-Hilaf, İmamiyye kaynaklarında her ne kadar İmamiyye dışındaki bütün grupları ifade etmek üzere kullanılsa da bununla daha çok kastedilen Sünnilerdir. Sünnilerin Ehlü'l-Hilaf olarak isimlendirilmesinin sebebi ise onların Ali'nin imametini te'hir etmeleri ve ve ilmi imamların dışında aramalarıdır.

Şiiilerin, Sünnileri ifade etmek üzere kullandıkları kavramlardan ikincisi ise "el-Amme" kavramıdır. Sözlükte: cahil, elit olmayan, kültürsüz anlamında kullanılan el-Amme kavramı; İstılahta ise: gücü elinde bulundurmayan, yönetilen halk anlamında kullanılır. Bu kavramın zıt anlamı olarak ise "hasse" kavramı kullanılır. Bu iki kavram hicri ikinci ve üçüncü asırlarda Bağdat'ta yaşayan toplumun iki kesimini ifade etmek üzere kullanılıyordu. Şii kaynaklarda ise bu kavramlara mevcut anlamlarını korumakla birlikte farklı bazı anlamlar da yüklenmiştir. Daha çok Ehl-i Beyt'i dost edinmeyen, onlara muhalefet eden başta Sünniler olmak üzere diğer bütün grupları ifade etmek üzere kullanılıyor. Ancak el-Amme kelimesi, Bağdat ve çevresi için kullanıldığında bununla kastedilen daha çok Hanbelilerdir. Zira Büveyhiler döneminde bu bölgede Şiiiler ile daha çok karşı karşıya gelen ve en aktif Sünni mezhep Hanbelilikidir.

Üçüncü kavram ise “el-Mustaz’af” kavramıdır. Kur’anî bir kavram olan el-Mustaz’af’ın en net tanımını yapanlardan biri Şii müellif Küleyni’dir. O’na göre el-Mustaz’af: “küfre girmek için bir hilesi olmayan, iman etmek için de bir yol bilmeyen, iman edemeyen ve küfre giremeyen kimsedir.” Başka bir tanım ise şu şekildedir: “kendisine kanıt ulaşmamış, insanların inançla ilgili problemlerini bilmeyen kimsedir.” el-Mustaz’af kavramı doğrudan Sünniliği temsil etmese de imamet konusunda net bir tavır takınmayıp, Sünnilere daha yakın duran kimseleri ifade etmektedir. Ayrıca “zulme uğramış” ve “hakları ellerinden alınmış” kimseler manasında kullanıldığında ise bununla kastedilen, imamlar ve onların evlatlarıdır. Zira Ali ve evladı imamet hak ettikleri halde onların bu hakları ellerinden alınmıştır.

Şiiilerin, Sünnileri ifade etmek üzere kullandıkları dördüncü kavram ise “Fasidu’l-Mezheb” kavramıdır. Şii literatürde genel anlamda bu kavramla kastedilen, Mutezile, Kaderiyye, Hariciyye, Mürcie ve Ehl-i Sünnet gibi fırkalara müntesip olanlar olsa da özel anlamda kastedilen Şiiliğin kendi içerisindeki bir kesimidir. Bunlar, Şiiliğin teşekkül sürecinden önce veya teşekkül sürecinde imamlardan ve onların ashabından rivayetleri bulunup, Şii oldukları çeşitli sebeplerden dolayı kanıtlanamayan kimselerdir. Şii literatürde rical kitapları fihristlerin telif edilmesinin temel amacı Şiiliği müseccel olmayan bu tarz insanları tespit etmektir. Yazarın ifadesi ile bu kavram Şiilik içerisinde bir hesaplaşmanın ifadesidir.

Yazarın ele aldığı son kavram ise “Nâsıbî” kavramıdır. Şiiilerin, Sünnileri tanımlamak üzere kullandıkları kavramlardan biri olan Nâsıbî, sözlükte; “bir şeyi diken, kaldıran” anlamında kullanılır. İstilahta ise, “Ali’ye buğz eden, muhalefet eden ve bunu bir ifade tarzı olarak gören kimse” anlamına gelir. Nâsıbî kavramı, Ehl-ü Hilaf kavramına nisbeten daha sert bir ifadedir. Bu kavram Emevi taraftarları için kullanıldığı gibi, İslam içerisinde Ehl-i Beyt’e hiç bir özel anlam tanımayanları da ifade etmek üzere kullanılır. Daha özel anlamda ise “Şii düşmanlığı” gösteren Sünnileri tanımlamak üzere küçültücü bir vasıf olarak kullanılır. Sünni telakkide ise Nâsıbî kavramı tam tersi bir anlamda kullanılır. İmam Malik’e göre Nâsıbîler, Rafizîlerdir.

Yazar, Nâsıbî kavramının muhtevi olduğu anlamları ifade ettikten sonra, “*Nâsıbîlik ve Dışlayıcı Söylem Örnekleri*” ile “*İbadetler Üzerinden Dışlayıcı Söylem örnekleri*” alt başlıkları içerisinde Nâsıbî söylem tarzına dair bazı dışlayıcı örnekler zikretmektedir. Biz bu örnekleri okura bırakarak bu kadarı ile yetinmek istiyoruz.

Kitabımızın sonlarına doğru yaklaşırken yazarın, Şiilerin sahabe ve Ehl-i Rey üzerinden sünnilere dönük nasıl bir algıya sahip olduklarına dair izahları ile devam etmek istiyoruz.

Sünni telakkide sahabeler, peygamberi görmüş ve onun öğretileri ile yetişmiş olmaları bakımından son derece değerli insanlardır. Dinin ikinci kaynağı olan hadisler onlar vasıtası ile sonraki nesillere aktarılmıştır. Bir hadisin sahih olması, sahabeden birine dayanmakla mümkün olmaktadır. Şii düşüncede ise sahabe algısı bunun tam aksi istikamettedir. Onlara göre sahabeler ilk üç halifenin imametini onaylamaları, hatta aktif olarak desteklemeleri sebebiyle itibarını yitirmiş ve güvenilirmez kişilerdir. Şiilerin böyle bir anlayışa yönelmelerinin temel sebebi ise Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan otorite boşluğunu Ali ve evladına dayandırmaları, bunu kabul etmeyenlerden de tebber etmeleridir.

Şiilere göre Sünnilerin "Asr-ı Saadet" olarak isimlendirdikleri dönem ile sonraki dönemler arasında fazilet bakımından herhangi bir fark yoktur. Onlara göre bu asırda yaşayanların (sahabelerin) din anlayışları ve din hakkındaki yorumları o kadar da önemli değildir. Hatta ilk üç halifeyi gayr-ı meşru olduğu halde desteklemeleri örneğinde olduğu gibi tamamen yanlıştır. Onlar "Adil" olmadıklarından dolayı din adına rivayet ettikleri her şey yalandır. Ayrıca Şiiler, gerek Hz. Peygamber gerekse ilk üç halifenin yaşadığı döneme ait bazı örnek olaylar seçerek (veya üreterek) bu olaylara kendi zihin dünyaları ile mutabık bir takım anlamlar yüklemek sureti ile başta ilk üç halife olmak üzere sahabe neslini itibarsızlaştırmayı hedeflemektedirler. Söz konusu olaylardan bazıları şunlardır: Ebu Bekr'in Fedek arazisini Fatıma'ya vermemesi; Ömer'in, Fatıma hamile iken karnına vurarak çocuğunu düşürmesine sebep olması ve Osman'ın ehil olmayan kişilere valilik vererek onları insanların başına musallat etmesi. Bu olayların hiç şüphesiz tarihi bir gerçekliği olmakla beraber, onlara yüklenen farklı yorumlar, Şiilerin zihin dünyasında daha trajik bir hal almasına ve Sünnilere dönük olumsuz algının daha da güçlenmesine zemin hazırlamaktadır.

Öte yandan Şii kaynaklar, sahabeyi güvenilirmez kişiler olarak takdim etmekle yetinmeyip bir adım daha ileri giderek onların dinden çıktıklarına (irtidat) dahi hüküm vermişlerdir. Gaybet öncesi dönemden itibaren dillendirilen sahabenin irtidatı meselesi, kaynaklarda gerekçelendirildiği de görülmektedir. Söz gelimi Küleyni, Cafer es-Sadık'tan Nisa Suresi'nin 137. ayetini yorumlarken, sahabeyi Ali'nin

imametini kabul etmemeleri sebebiyle tekfir ettiğini rivayet etmektedir. Yine kaynaklarda, “ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır” rivayeti zikredilerek, sahabenin onun velayetini tanımadığından dolayı mürted olduklarına hüküm verilmiştir. Şiilerin, Sahabeyi irtidatla suçlamalarında ashabın “Beni Saide”de toplanıp Ebu Bekr’i aralarında halife olarak seçmeleri de önemli bir tarihi delil olarak zikredilir. Onlar bu hareketleri ile toptan dinden çıkmışlardır. Şiiler, Sahabenin durumunu Musa’nın kavmi ile olan durumuna benzetmektedirler. Musa, kardeşi Harun’u kavmine bırakıp onlardan ayrıldığında kavmi nasıl irtidat etmişse, Hz. Peygamber de ashabına Ali’yi vâsi olarak bırakıp ayrıldığında onlar da Ali’yi inkar ederek irtidat etmişlerdir. Bu durumu temellendirmek üzere Hz. Peygamber’den şu hadisi rivayet etmektedirler: “benim ashabımla olan kıssam Harun’un Yahudiler ile olan kıssasına benzer”. Ayrıca onların, sahabenin irtidatı ile ilgili rivayet ettikleri diğer bir hadis ise ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını bildiren “fırka-i naciye” hadisidir.

Kitabın en dikkat çeken noktalarından biri, “Ebu Hanife ve Rey Karşıtlığı: Otoritenin Ehl-i Beyt’e Tahsisi” başlığını taşıyan son bölümdür. Burada Ebu Hanife’nin ayrı bir başlık altında ele alınmasının sebebi, onun ilk dönem Şii kaynaklarda bir çok eleştiriye konu olmasıdır. Ebu Hanife’nin eleştirilere hedef olmasının sebebi ise onun Rey ehlini temsil eden önemli bir kişilik olması ve Şii düşüncenin üzerine inşa edildiği temel esasları sarsacak bir hüviyet taşımasıdır. Zira o, Irak müftüsü olarak şöhret kazanmış ve toplumu dönüştürme etkisine sahip bir isim olarak görülüyordu. O’nun fikirlerinin toplumda makes bulması, İmamların otoritesi etrafında oluşturulmaya çalışılan din anlayışına zarar verecek ve onları zor durumda bırakacaktı. Ebu Hanife’ye yönelik sert eleştiriler, daha çok Şiilerin rivayete dayalı din anlayışını temsil eden Ahbarî kesimden gelmektedir. Onlar, Ebu Hanife’ye kimi zaman lanet okumakta, kimi zaman da “nâsibi” olarak isimlendirmektedirler.

Yazarın da ifade ettiği gibi Ebu Hanife’nin hem Muhammed el-Bakır (ö.114) hem de Cafer es-Sadık (ö.148) ile ilmi münasebetleri olmuştur. Dolayısıyla, Şii kaynakların ifade ettiği gibi onlar arasındaki ilişki hoca-öğrenci ilişkisi tarzında olmayıp, çağdaş iki alimin ilişkisi tarzındadır. Öte yandan Ebu Hanife’nin diğer Şii’ler ile ilişkisine gelince O, bir Ali taraftarı olmakla beraber, hiç bir Şii fırkaya dahil olmamıştır. O, Ebu Bekr ve Ömer’i, Ali’ye takdim ederken, Ali’yi de Osman’a takdim etmiştir. Şiiler, ilk iki halifeyi Ali’ye takdim etmesinden dolayı onu eleştirmişler ve onu nasibi olarak isimlendirmişlerdir.

Yazara göre Ebu Hanife'nin Şiiler tarafından eleştirilmesinin diğer bir sebebi ise Cafer es-Sadık ile aralarında kıyas/rey konusunda bir tartışmanın vuku bulmasıdır. Ebu Hanife'nin akla değer vermesi ve "Ali hüküm veriyorsa ben de veririm" sözü onu eleştirilerin odağı haline getirmiştir. Zira Şiilere göre din, Hz. Peygamber'in vefatı ile beraber tamamlanmış, helal ve haram olan her şey belirlenmiştir. Rey'e tabi olmak dinin tamamlanmış olduğu düşüncesine zıt bir durumdur. Buna rağmen bilinmeyen bir husus olursa burada başvurulacak merci akıl değil imamlardır. Bu görüş, Musa el-Kazım'dan rivayet edilen, "sizden öncekilerin helak olmasının sebebi kıyastır" tarzındaki bir hadis ile de desteklenmektedir.

Kitabın **sonuç** kısmında yazar, ulaştığı bazı bulguları ve islam toplumunun geleceğine dair son derece önem arz eden bazı teklifler sunmaktadır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki ayrışmayı merkeze alan hangi mezhep olursa olsun, kendine özgü ritüelleri olan bir gelenek oluşturur ve başkaları ile aralarında olan farklılıkları olabildiğince abartmak sureti ile söz konusu ayrışmayı perçinleştirir. Bu durum mezhepler arasındaki giderek artan uçurumun en büyük sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkar. Ayrıca İmamiyye Şiası'nın kendisine has olarak oluşturduğu epistemolojik ve ontolojik yaklaşım, onu diğer gelenekleri reddeden ve ötekileştiren bir dil kullanmaya sevk etmiştir. Bu ise diğer mezhep mensuplarını rakip olarak görüp, onların temel kabullerini çürütmek üzere kurgusal bir tarih inşasını beraberinde getirmiştir.

Öte yandan her düşüncenin kendisine ait ilk dönem kaynakları son derece önemlidir. İlk dönem Şii kaynaklarda mevcut olan bakış açısı, sonraki dönem müntesiplerine cesaret vermektedir. Onların bakış açılarını şekillendiren en temel parametre ise Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı olan tutumdur. Yazarın da ifade ettiği gibi bugün klasik Şii kaynaklarda yer alan dışlayıcı söylemlerin konjektürel olduğu ve değişmez bir nass olmadığı kabul edilebilirse, mezhepsel kimliklerin üstüne çıkıp islam birliği altında buluşmanın yolu açılmış olacaktır. Aksi takdirde dini düşünce, mezhep müntesiplerinin ortaya koymuş oldukları klasik metinler üzerinden inşa edildiği sürece "hak-batıl", "ben-öteki" gibi kategorilerin oluşması kaçınılmaz olacaktır. Bu da İslam toplumunda birliğin sağlanmasını imkansız kılacaktır.

Son olarak yazarın işaret ettiği bir noktaya daha temas ederek kitabımızın tanıtımını burada noktalamak istiyoruz. O husus da şu-

dur: her iki mezhebin (Şii-Sünni) anlam dünyasında mezhebi kimliklerin oluşturduğu bir takım “ön yargılar” mevcuttur. Taraflar, ayrışmayı beraberinde getiren bu ön yargılar aşmayarak, hakikatin yalnızca kendilerinde olduğunu ve en ufak nüansları dahi kocaman problemler haline getirdikleri sürece, bugünkü olayların da gösterdiği gibi zararı sadece müslümanlara dokunan mezhep çatışmaları devam edip gidecektir. Ümidimiz, tarafların duygusallığı bir tarafa bırakarak problemlere eğilmeleri ve ortak çözümler üretmeleridir.

